

старина”, расхождения во взглядах М.Драгоманова в эмиграции и ведущих украинских деятелей на подроссийской Украине.

Ключевые слова: украинофил, национальное движение, деятельность, Галичина.

The article deals with the place and role of Galychyna in the ideology and activity of the Dnieper Ukrainophile communities. Special attention is given to the analysis of publications in the magazine “Kievskaya starina”, of M.Dragomanov in emigration and leading Ukrainian figures – “kul`turnikiv” (people of culture) in Ukraine under the Russian rule.

Keywords: ukrainophile, national movement, activity, Galychyna.

УДК 94 (447): 355.311.1“1944/1952”

ББК 63.3 (4Укр)6

Михайло Сеньків, Василь Хомич

УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНЬСЬКА АРМІЯ: АНТИКОЛГОСПНИЙ РУХ У ЗАХІДНОУКРАЇНЬСЬКОМУ СЕЛІ (1944–1952 рр.)

У статті показано, що найбільш гострою формою боротьби селянства проти колективізації західноукраїнського села була їх участь у формуваннях ОУН, УПА, куди селяни масово вступали, створюючи її соціальну базу. Автор аналізує різні форми і методи спротиву УПА та підпілля ОУН колгоспному рухові: від пропаганди, агітації, саботажу до збройних акцій.

Ключові слова: західноукраїнське селянство, боротьба, колективізація, депортації, збройні формування ОУН-УПА.

У другій половині 40 – на початку 50-х років ХХ століття тоталітарний режим здійснив насильницьку колективізацію в західноукраїнському селі, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттям і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. У жертву сталінській доктрині соціалізму було принесено долі багатьох невинних людей, знищено одвічний селянський уклад. Саме ці обставини та непрості проблеми пошуків українським народом шляхів виходу з гострої й тривалої соціально-економічної, політичної, морально-духовної кризи актуалізують потребу дослідження першопричин і наслідків колективізації.

За роки незалежності України опубліковані праці В.Барана [1], А.Кентія [11], Ю.Киричука [13], О.Ленартовича [14], А.Русначенка [25], Б.Яроша [34], колективна монографія “Історія українського селянства” [10] та інші, які висвітлюють соціально-політичні процеси 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. у західних областях. Зокрема, О.Ленартович у монографії “Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр.” показує складний процес насадження нової системи господарювання на селі; Ю.Киричук у “Нарисах історії українського національно-визвольного руху 40–50-х рр. ХХ ст.” аналізує боротьбу ОУН-УПА проти комунізації краю; Б.Ярош у монографії “Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30–50 років ХХ ст.” досліджує перебіг утвердження антигуманних засад влади. А.Русначенко в монографії “Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–1950-х роках” розкриває боротьбу українського, білоруського та прибалтійських народів проти тоталітарного режиму. Однак спротив УПА колективізації західноукраїнського села в них розкрито фрагментарно. У статті зроблена спроба з нових концептуальних підходів висвітлити форми та засоби боротьби УПА проти колгоспного руху.

Колгоспний лад не відповідав інтересам селянства. Селяни не могли змиритися з втратою землі, власності, не бажали стати наймитами держави. Тим більше, що бачили перед собою наочний приклад напівголодного життя колгоспників Східної України, які

1946–1947 рр. переживали черговий голод. Тому УПА чинило впертий спротив колективізації. Насильницькі методи її здійснення ще більше посилювали опір УПА свавіллю радянської влади.

Селяни масово вступали в УПА, створюючи її соціальну базу. У доповідній записці на ім'я секретаря ЦК КП(б)У О.Кириченка вказувалося, що в “бандах” ОУН-УПА перебувають понад 200 жителів села Мокротин Нестерівського району, 54 – із села Бобятин Сокальського району, 42 – із села Бубнів Краковецького району Львівської області. У загонах УПА боролися 84 жителі села Синевидне-Верхне Сколівського району, 40 жителів із села Старі Стрілища Новострільківського району Дрогобицької області [34, с.66, 67]. Подібна картина була в багатьох селах Західної України.

За підрахунками Одеського інституту політології та управління, з кожних 1 285 вояків УПА 76,6 відсотка складали селяни, 18,2 – робітники, 4,2 – інтелігенти [4, с.83]. Про соціальну належність учасників УПА свідчать матеріали Станіславської області. Із 416 засуджених молодих учасників в ОУН-УПА 28 були із сімей заможних селян, 150 – із середняків, майже 30 – бідняки [27, с.578].

Селяни із зброєю в руках намагалися не допустити колективізації, помститися за репресованих радянською владою родичів та близьких, краян. УПА була армією самооборони селянства від посягань на їхню власність, життя, національну й людську гідність. Повстанський рух мав чітко виражений національно-визвольний характер. Він був волевиявленням селянства до державотворення українського народу, що віками визрівало в його свідомості.

Програмні засади повстанців загалом, у тому числі в аграрній сфері, були викладені в декларації “За що бореться Українська Повстанська Армія?”, датованої 1943 роком. У ній була сформульована мета визвольного руху – побудова соборної самостійної держави, повалення радянської імперії, знищення колоніального гніту народів. Вагоме місце в програмному документі УПА відводилось аграрному питанню. Передбачалась безкоштовна передача селянам поміщицьких і монастирських земель, захищалася трудова приватна власність, розвиток вільного підприємництва й кооперації. Селянин-одноосібник мав стати основним виробником сільськогосподарської продукції, а за майновим станом це мав бути міцний, самодостатній господар [9, с.270].

У декларації УПА стверджувалося, що національно-визвольний рух виступає “за знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне користування землею, в залежності від волі селян” [9, с.270].

Селяни бачили в повстанцях своїх захисників, надавали їм допомогу їжею, одягом, грошми, схованками, розвідувальною інформацією. Наприклад, с. Почапи Золочівського району Львівської області мало всього 140 дворів, але в ньому було збудовано 70 упівських криївок [13, с.193]. У сс. Дуб'є, Котелобичі, Пониква цієї ж області криївки припадали на кожний четвертий селянський двір [27, с.212].

Повстанцям допомагали навіть діти. Пастухи 9–12 річного віку із с. Грабівці в Карпатах повідомляли повстанців про наближення карателів співом коломийок [2, с.58; 13, с.193]. У донесенні секретаря Дрогобицького обкому партії Олексенка секретарю ЦК КП(б)У Мельникову від 8 травня 1950 р. говорилося: “Жителі Старо-Стрілищанської сільської ради надають матеріальну підтримку бандитсько-оунівському підпіллю, забезпечують їх схованками” [30, арк.7].

Розмірковуючи про причини невдалого проведення операцій проти збройних формувань ОУН-УПА, командувач Прикарпатським військовим округом А. Єременко говорив про селян таке: “У всіх кампаніях, які ми проводили, вони нам своїми діями палки в колеса вставляють” [6, арк.96].

УПА та підпілля ОУН вели широку агітаційно-пропагандистську роботу. У документі національного підпілля за 1946 р. підкреслювалося: “У зв’язку з переходом на нові методи підпільної роботи визначити основний зміст діяльності кадрів: політ-пропаганду, навчальну і виховну роботу. Бойові акції звузити по можливості до мінімуму” [3, арк.1].

З огляду на це докладалися неабиякі зусилля для організації ефективної агітаційно-пропагандистської роботи, спрямованої проти комунізації села. Крайові, окружні, надрайонні, районні, станичні осередки пропаганди видавали та розповсюджували брошури, журнали, газети, листівки, заклики, звернення, карикатури, проводили вишколи, мітинги, збори, гутірки тощо.

Мітинги й збори організовували, зокрема, під час відвідування, переходу підвідділів УПА через села. У секретному донесенні секретарю Львівського обкому КП(б)У Грушецькому повідомлялося про мітинг селян, організований вояками УПА: “12 квітня 1945 року о 18 годині вечора в село Кугаїв нашого району (колишнього Сокільницького. – М.С.) прибула група банди українських націоналістів у кількості 40–50 чоловік. Ця банда оточила село, зібрала селян біля сільради, де провела мітинг ... виступаючі розповідали селянам про боротьбу, яку вони ведуть проти більшовиків, про власні втрати” [5, арк.21].

Повстанці провели мітинги в селах Криве, Немилів, Павлів, Нестаничі, Андріївка, Розжалів Радехівського району Львівської області, Брониця й Унятичі Підбузького району Дрогобицької області, с. Буківна Тлумацького району Станіславської області та в багатьох інших. Селян налаштовували на боротьбу проти радянської країни, зокрема колективізації.

З літа 1947 р. антиколгоспна пропаганда активізується з новою силою, що було пов’язано з переходом радянської влади до суцільної колективізації. У червні цього року масового розповсюдження набрала листівка, яка закликала селян до солідарності на протиколгоспному фронті: “Брати-селяни! Можна не сумніватися в тому, що всі намагання більшовицько-російських катів завести колгоспну панщину і на ЗУЗ закінчатися провалом, коли Ви і надалі будете рішуче протиставляти всім цим намаганням, з цілковитим недовір’ям ставитися до брехні про колгоспний “рай” і не піддаватися ніяким ворожим застрашуванням і погрозам” [25, с.360].

Повстанці роз’яснювали селянам, що “не для вашого добра, а для збільшення горя у Вашому і так вже нелегкому житті намагаються російські загарбники запрягати Вас у тяжке ярмо. Вони хочуть запрягати Вас у це ярмо для того, щоб змусити Вас і дітей Ваших зі всіх сил аж до загибелі працювати не для себе і свого народу, а для цих сталінських більшовицьких розбійників. Вони хочуть, щоб кожний вирощений Вами сніп збіжжя, кожний кілограм картоплі і кожна в’язка соломи були не Вашими, а їхніми. Вони хочуть, позбавляючи Вас і все українське населення власних матеріальних засобів, хліба і т. ін. цілком знищити революційно-визвольний рух нашого народу...” [31, арк.69].

Промовистою була листівка УПА “Організаторам і членам ініціативних груп і правлінь колгоспів.” Її автори вказували, що колгоспи несуть селянам голодну смерть. Тому організаторів колгоспів попереджували й наказували відступитись від ініціативних груп й участі в правліннях уже створених колгоспів [32, арк.7].

У листівці “Селяни західних областей України” зазначалось: “Хай будуть відстрашуючим прикладом для Вас оті «басараби», що покійно без спротиву і боротьби, далися ограбити більшовицькій ненажері і допустили у свої заможні села голод, а тепер залляли Ваші села, жебраючи” [13, с.222]. Одночасно підпілля випустило кілька звернень, інструкцій та вказівок до корінного населення, щоб воно допомагало своїм братам зі Сходу. Зокрема, УГВР видала відозву до українців західних областей, в якій

закликала всіх галичан надавати якомога більшу допомогу голодуючим братам зі Східної України [19, с.174].

За завданням боївки ОУН у с. Ямниця Станіславської області діяла група з 13 осіб на чолі з Анастасією Савчак, яка вела антиколгоспну агітацію. У хатах А.Зуб'яка, А.Вербицького проводилися нелегальні збори селян. 25 листопада 1949 р. с. Ямниця відвідав М.Хрущов, який закликав селян створити колгосп. Більшість їх не підтримала його, заявивши, що за будь-яких обставинах до колгоспу не вступить [27, с.753].

Особливу увагу упівці приділяли антиколгоспній пропаганді серед переселенців. Повстанська листівка гласила: “Переселенці! Сталін за допомогою своїх польських агентів виганяє Вас з рідних хат! Він хоче, щоб Ви тут працювали на нього! Він хоче загнати Вас до колгоспів! Не йдіть до колгоспів! Саботуйте сталінську п’ятирічку! Хай живе УПА! Хай живе ОУН!” [13, с.227]. У відозві ОУН до українців Холмщини, Надсяння і Лемківщини наголошувалося: “Сталінські окупанти, кинувши Вас на дно людської нужди, намагаються використати Ваше важке становище. Вони затягують Вас до колгоспів. Не дозвольте до кінця знущатися над собою. Сталінські колгоспи – це нова форма панщини, придумана Сталінім для якнайбільшого, повнішого грабежу селян. Колгоспи – це кріпацька праця, нужда і голод. Не дайте затягнути на себе колгоспне ярмо!” [32, арк.31–32].

У зв’язку з розгортанням насильницької колективізації, повстанці на початку 1949 р. надрукували брошуру, в якій надихали селян і надалі активно чинити опір утворенню колгоспів. “УПА і революційне підпілля, – вказувалося в документі, – широко підтримують західньоукраїнське селянство в його боротьбі проти більшовицької колективізаційної акції. Саме завдяки цій підтримці західньо-українське селянство до сьогодні ще не сколективізоване. Свою боротьбу проти колгоспної системи в Україні український визвольно-революційний рух веде під гаслом: «Геть колгоспи! Земля селянам!» [29, с.334].

У 1950 р. П.Полтава в брошурі “Хто такі бандерівці та за що вони борються” писав: “Ми, українські революціонери і повстанці, боремося проти большевицьких гнобителів тому, що вони в колгоспах запрягають жінок до борін, заставляють їх носити на плечах гній на колгоспні поля, засуджують колгоспників до багаторічного ув’язнення за кілька колосків, що їх вони відважуються зірвати, щоб рятуватися від голодної смерті, тому, що більшовицькі експлуататори цілком грабують колгоспників з продуктів їхньої праці, виплачуючи їм по 200 грамів хліба за трудовень, тому, що вони зіпхнули українське колгоспне селянство на дно нужди і страждань” [23, с.435].

Збройне підпілля підготувало і випустило твір “Колгоспне рабство”, який належав перу В.Кука. Автор на основі конкретних фактів і цифр показав, що трудовень – підступна і тяжка форма експлуатації селянства. Проаналізував різні побори з колгоспників на користь держави, показав організацію підневільної праці на селі. Порівнявши життєвий рівень колгоспника і колишнього поміщицького наймита, прийшов до висновку, що радянська влада перетворила селянина в підневільного раба [25, с.370].

Про розмах агітаційно-пропагандистської роботи повстанців свідчить те, що 1947–1950 рр. органи держбезпеки знищили 15 підпільних друкарень, вилучили 200 тис. листівок і брошур. Протягом 1944–1950-х років лише на Дрогобищині діяло більше 10 підпільних друкарень. Особливо плідно працювала друкарня УПА в с. Медвежа, яку скеровував колишній дрогобицький гімназист Левко Грушак [28, с.182–183].

Агітаційно-пропагандистська робота повстанців сприяла розпаду багатьох колгоспів. У с. Ременів Новояричівського району Львівської області, що характеризувалося високою національною свідомістю ще за часів польської окупації, органи радянської влади шляхом насилля утворили колгосп. Розгорнута антиколгоспна агітація закликала селян не усуспільнювати інвентар, тяглову худобу, насіння, не виходити на

роботу. Результат не забарився – колгосп розпався. Подібне спостерігалось в селах Запитів, Підліски, Пікуловичі, Борщовичі Львівської області [4, арк.117, 118].

Селяни сіл Рахиня, Біляїв, Тростянець Долинського району Станіславської області “знаходячись під впливом оунівського підпілля, – вказувалося в партійному документі, – стали саботувати заходи районних організацій, забирати коней, ховати інвентар і посівний матеріал, втікати із сіл під час появи районних працівників” [16, с.405].

Дії організаторів та активістів колгоспного будівництва, зокрема енкаведистів, партійно-комсомольських та радянських працівників, УПА та підпілля ОУН кваліфікували як зраду Україні, а тому їх карали. “У нашій боротьбі ми, бандерівці, – писав Петро Полтава, – виступаємо тільки проти большевицьких імперіалістів, тобто проти партійної верхівки та всіх тих елементів, незалежно від їхнього соціального і національного походження, які цій верхівці вірно служать. Це підла брехня, що ми стріляємо всіх советських людей без розбору. Проти советських народних мас ми не боремося. Про це можуть посвідчити тисячі советських людей – советських колгоспників, робітників та інтелігентів, з якими ми зустрічалися, розмовляли, яким ми передавали нашу літературу. Про це можуть посвідчити тисячі голодуючих, яким ми допомагали, чим тільки могли. Ми знищуємо тільки керівних представників партії, МВД і МГБ і всі ті вислужницькі, продажні елементи, які активно виступають проти нашого руху і вороже відносяться до українського народу” [23, с.441,442].

Повстанці карали партійно-радянських активістів, насамперед, за жорстоке ставлення до селян під час організації колгоспів. У с. Волошиново Старосамбірського району Дрогобицької області, коли шість озброєних активістів з районної адміністрації погрозами, шантажем, побиттям примушували селян підписати заяви про вступ до колгоспу, підрозділ УПА раптово прийшов на допомогу. Під час бою двох організаторів колгоспу було вбито. У с.Кобло підпільники вбили дільничого міліціонера, заступника Старосамбірського райвідділу міліції Чорного, голову колгоспу, які репресивними методами хотіли завершити суцільну колективізацію села [20, 175, 177].

Багаточисленні документи свідчать, що до весни 1945 р. співробітництво громадянина з “советами” тягнуло за собою небезпеку покарання на смерть не тільки особисто, а й всієї сім’ї, у тому числі малолітніх дітей. Пізніше в документах ОУН, УПА появились однозначні вказівки на те, що за співробітництво з більшовиками покарання зазнає лише “сексот”. Так само не дозволялося карати членів сімей “яструбків”. Однак спорадичні випадки помсти над членами сімей осіб, які йшли на співробітництво з радянським режимом, спостерігалися і пізніше [18, с.70].

У стосунку до багатьох сільських активістів повстанці діяли виважено, часто попереджали їх. Як правило, цим громадянам підкидали листівки такого змісту: “Нам, українським повстанцям, є відомо, що Ви зістали завербовані органами МВД-МГБ до підлої донощицької роботи на шкоду українського народу.

Віримо, що у Вас є ще почуття Любові до свого народу, а до донощицької роботи Вас змушено. Порвіть свої зв’язки з кровожадними МВД-МГБ! Покиньте свою підлу роботу, бо в противному разі чекає Вас заслужена смерть з рук Вашого народу” [15, с.352, 353].

У червні 1947 р. упівці масово розповсюджували листівки, в яких закликали сільських активістів відійти осторонь колгоспного будівництва. Той, хто цього не зробить, застерігалось в одній із них, вважатиметься злочинцем і тому буде знищеним. Так робили неодноразово. Якщо ці засоби впливу не приносили результатів, проводили каральні акції. У ряді випадків повстанці діяли вкрай жорстко, безжалісно. На Рівненщині мали місце факти, коли упівці відрубували праву руку тим, хто написав заяву до колгоспу [13, с.222]. У с. Витилівка Кіцманського району Чернівецької області, с. Тростянець Миколаївського району Дрогобицької області, с. Присівці Зборівського району Тернопільської області упівці знищили сільських активістів, які шляхом насилля

примушували селян вступити до колгоспу. 14 лютого 1948 р. було задушено голову сільської ради с. Гніздечне Тернопільської області Ганну Котович – активного організатора місцевого колгоспу. На грудях їй повісили плакат: “За насильницьку колективізацію карає народ” [25, с.361].

Протягом 1946 р. у західних областях України проведено 2 598 заходів, спрямованих в основному проти колгоспного будівництва, а в січні-жовтні 1947 р. – 1 320 [27, с.167]. Улітку 1948 р. вояки УПА на Волині спалили колгоспні приміщення в селах: Первіччя і Городище Луківського району, Гупали й Запілля Любомльського, Потапи Головнівського, Ратно, Бузаки, Хотищево, Черчъ, Височно й Прохід Ратнівського, Синово, Залишани і Мізове Старовиського, Тоболи і Ворокомія Камінь-Каширського районів. У травні-червні 1948 р. подібну акцію проведено у Львівській області. У вересні 1948 р. спалено колгоспні будівлі в селах Головнеці, Козярі, Сухівці, Шильняки, Галинці Малі Чернівецької області [12, с.48,49]. Усе це, з одного боку, стримувало проведення примусової колективізації, а з іншого, – завдавало страждань багатьом людям, які ставали жертвами протиборства.

Під час збройних акцій УПА та підпілля ОУН, спрямованих передусім проти репресивного апарату радянської влади – військ НКВС та активістів колгоспного будівництва, – загинуло близько 30 тис. громадян і до 20 тис. військовослужбовців, міліціонерів, прикордонників, у тому числі 30 секретарів райкомів, 32 голови й заступників голів райвиконкомів, 37 секретарів комсомолу, 267 керівників колгоспів, 1 454 голови сільських рад, сотні депутатів різного рівня, тисяча агітаторів і донощиків [22, с.337; 21, с.166].

Однак аналіз багатьох документів засвідчує, що значну частину цих вбивств здійснили самі енкаведисти, приписуючи їх воякам УПА та підпіллю ОУН з метою дискредитації національно-визвольного руху. З лютим садизмом жертвам виривали серце і ніздрі, виколювали очі, випікали на обличчі тавро, гвалтували. Так, 14 травня 1946 р. начальник Журавнівського райвідділу МВС Дрогобицької області капітан Федоров і лейтенант Сільченко заарештували підозрюваного в належності до ОУН завідувача райземвідділом П.Яцишина. Після страшних катувань його вбили, а понівечене тіло кинули в Дністер [15, с.35].

Начальник Поморянського РВ МДБ Львівської області Шабатура та старший уповноважений РВ МВС Заседкін разом із підручними затримали невинних жителів с. Болотня Д.Чепика, М.Чепика, І.Лісовського, Д.Іванківа, М.Олексіва. У доповідній записці інструктора відділу ЦК партії від 24 грудня 1946 р. відзначалось, що вони були піддані жорстоким допитам. Не отримавши потрібних результатів, оперативники на чолі з начальником РВ МДБ Шабатурою змовилися вивести затриманих за село і там розстріляли. Обласному начальству було повідомлено, що мало місце зіткнення з бандою, унаслідок якої названі вище жителі с. Болотня були вбиті. Після прийняття такого “рішення” Д.Чепик, М.Чепик, І.Лісовський, Д.Іванків і М.Олексів були вивезені за село, де їх жорстоко допитували, катували, а потім розстріляли [15, с.36].

Оперуповноважений Печеніженського РВ МВС Станіславської області Задумін і лейтенант Манохін заарештували селянина Бритвака, знущались над ним, поки не вбили. Труп завалили камінням і присипали снігом на околиці с. Сливки. Співробітники Солотвинського райвідділу НКВС Яценко і Кудрявцев під час облави вбили розвідницю УПА С.Боголовець, тіло кинули в криницю. У селах Далява, Гаї Верхні та Нижні Дрогобицької області енкаведисти на чолі з Кружаловим вбивали мирних жителів. При вбитих залишали зброю та антирадянські листівки [15, с.36].

Особливо підступні провокації щодо непокірних селян здійснювали спецгрупи МДБ, які жили по декілька місяців у лісах, видаючи себе за підрозділи УПА. Особовий склад спецгруп не відрізнявся від вояків УПА та учасників оунівського підпілля. Вони приходили на хутори чи села, провокуючи селян до налагодження зв'язків з місцевими

відділами повстанців. Якщо селяни вчасно не виявляли провокацію, то справа закінчувалася арештом та конфіскацією всього майна. У с. Свидник Турківського району Дрогобицької області прибуло 100 енкаведистів у формі повстанців. Селяни не розпізнали провокації, стали жертвувати харчами, розповідати про учасників визвольного руху. Відтак багатьох мешканців села заарештували. Їх жорстоко допитували: били, виривали волосся і зуби, ламали руки, саджали на розпечене залізо [17, с.32].

У березні 1948 р. спецгрупа на чолі з агентом МДБ “Крилатим” двічі відвідувала помешкання Гордія Паламарчука с. Грицьки Дубровицького району Рівненської області. Видаючи себе за бійців УПА, енкаведисти жорстоко катували Г.Паламарчука і його доньок за те, ніби вони видавали органам МДБ українських патріотів. Ця ж спецгрупа вивела до лісу мешканку с. Підвисоцьке Ніну Репницьку, яку жорстоко побили, а опісля згвалтували та підвісили вверх ногами [8, с.55].

Спецгрупа Здолбунівського відділу МДБ Рівненської області у вересні 1948 р. приїхала на хутір Загребля. Вона вимагала від Петра Дембіцького зібрати від хуторян 30 ц хліба. Селяни відмовилися, і тому через кілька днів до П.Дембіцького знову прийшли озброєні люди і, погрожуючи розправою, вимагали виконати їх наказ. Переляканий П.Дембіцький запряг коня, повантажив на підводі 3 мішки власного зерна і повіз на вказане місце. Тут його схопили і відправили до райвідділу МДБ [8, с.56].

Колгоспи як складова частина адміністративно-командної економіки об’єктивно сприяли “підриву” колективного господарства. Партійно-радянська та господарська бюрократія розкрадала “колективну” власність. У колгоспах Більшевецького, Перегінського й Отинянського районів Станіславської області було розкрадено велику частину врожаю [24, с.298]. І все це більшовицька влада приписувала національно-патріотичним силам, про що красномовно свідчить цей компартійний документ. “Ворожі елементи, – відзначав пленум Чернівецького обкому КП(б)У в квітні 1950 р., – не сидять без діла, вони перейшли від методу відкритих дій до методу скритої боротьби. Через втрату збройних кадрів керівники банд дали наказ перейти до форми боротьби в легальних умовах, проникати в керівництво колгоспів, сільські Ради, комсомольські організації і т. п.” [7, арк.77].

Аналіз багатьох документів свідчить, що з 1950 року антиколгоспні акції підпілля дещо видозмінились. Практично призупинились убивства колгоспних активістів, різко зменшилась кількість диверсійних актів, спрямованих на знищення майна колективних господарств. Антиколгоспна лінія підпілля виражалась в організації “тихого саботажу”, тобто небажанні селян добросовісно й сумлінно працювати, потуранні крадіжкам, розкраданню тощо. У Закарпатській області в 1949 році “за крадіжки і розтрати колгоспного майна” було передано до суду 114 осіб. Інколи ще зустрічались відкриті виступи. 24 лютого 1950 року в Краснянському районі Львівської області швидко поширилась чутка про початок світової війни. У результаті цього жителі сіл Куткір і Безбуди розтягнули колгоспне майно по домівкам.

Таким чином, УПА чинили героїчний спротив утвердженню колгоспного ладу – соціально-економічної основи комуністичного тоталітаризму. Не придушивши національно-визвольного руху, більшовицька влада неспроможна була перейти до суцільної колективізації села, в якому проживала абсолютна більшість населення краю. Однак сили були нерівні. До початку 50-х років велика кількість бійців і старшин УПА загинула. Боротьба пішла на спад, але не припинялася. Радянська влада всупереч волі селян за допомогою карально-репресивних органів насадила антинародний колгоспний лад, що спричинив деградацію сільськогосподарського виробництва, знищив одвічний селянський уклад, побут, традиції, культуру, християнську мораль.

1. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991) / В. Баран. – К. : Інститут українознавства НАНУ, 2003. – 670 с.

2. Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН-УПА / Г. Дем'ян // Визвольний шлях. – Лондон, 2000. – № 8. – С. 56–65.
3. Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. П. 3, оп. 3, спр. 113.
4. Там само, спр. 268.
5. Там само, оп. 1, спр. 222.
6. Там само, спр. 408.
7. Державний архів Чернівецької області, ф. П. 1, оп. 2, спр. 1213.
8. Докладная записка о фактах грубого нарушения советской законности в деятельности т. н. спецгруп МГБ // Літопис Червоної Калини. – 1993. – № 3–4. – С. 56–57.
9. За що бореться Українська Повстанська Армія? // Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942–1952 рр. Документи і матеріали. – Львів : Просвіта, 1991. – С. 269–272
10. Історія українського селянства : Нариси в 2 т. Т. 2 / за ред. В. Смоля. – К. : Наук. думка, 2006. – 635 с.
11. Кентій А. Нариси боротьби ОУН-УПА в 1946–1956 рр. / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАНУ, 1999. – 110 с.
12. Киричук Ю. Історія УПА / Ю. Киричук. – Тернопіль : [Б. в.], 1991. – 240 с.
13. Киричук Ю. Нариси історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. / Ю. Киричук. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 2000. – 304 с.
14. Ленартович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. / О. Ленартович. – Луцьк : Вид-во Волинського ун-ту, 1998. – 152 с.
15. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. Кн. 2 / Відп. ред. Я. Лялька. – Львів : Просвіта, 1997. – 664 с.
16. Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. – К. ; Торонто : Літопис УПА, 2001. – 648 с.
17. Літопис УПА. Т. 16. – Торонто : [Б. в.], 1987. – 608 с.
18. Макарчук С. А. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944–1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) / С. А. Макарчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ Карпати, 2002. – С. 65–91.
19. Мірчук П. Історія УПА / П. Мірчук. – Львів : Просвіта, 1991. – 196 с.
20. Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942–1952 рр. Документи і матеріали / П. Мірчук. – Львів : Просвіта, 1991. – С. 423–446.
21. Павленко І. Радянський режим проти українського національно-визвольного руху в Україні / І. Павленко // Розбудова держави. – К. : Фенікс 1999. – № 1–6. – С. 158–166.
22. Патер І. УРСР у перші повоєнні роки / І. Патер // Історія України. – Львів : Світ, 1996. – С. 326–338.
23. Полтава П. Хто такі бандерівці та за що вони борються / П. Полтава // Мірчук П. Українська повстанська армія... – С. 423 – 446.
24. Радянське Прикарпаття. 1939-1959 рр. Документи і матеріали. – Ужгород : Карпати, 1964. – 535 с.
25. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. Русначенко. – К. : Пульсари, 2002. – 518 с.
26. Сеньків М. Спротив західноукраїнського селянства сталінській колективізації села (1944 – 1952 рр.) / М. Сеньків // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXXI. – Запоріжжя, 2011. – С. 162 – 170.
27. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944-1953 роках. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 1998. – 742 с.
28. Сов'як П. Друкарня УПА в с. Медвежа на Дрогобищині / П. Сов'як // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ Карпати, 2002. – С. 182–187.
29. У Голови Генерального Секретаріату УГВР Р. Лозовського // Мірчук П. Українська повстанська армія... – С. 328–335.
30. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 5354.
31. Там само, спр. 5040.
32. Там само, спр. 4972.
33. Там само, оп. 75, спр. 76.
34. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30–50 років ХХ ст. / Б. Ярош. – Луцьк : Вежа, 1999. – 182 с.

В статтє показано, что наиболее острой формой борьбы крестьянства против коллективизации западноукраинского села была их участие в формированиях ОУН, УПА, куда крестьяне массово вступали, создавая ее социальную базу. Автор анализирует различные формы и методы сопротивления УПА и подполья ОУН колхозному движению: от пропаганды, агитации, саботажа до вооруженных акций.

Ключевые слова: *западноукраинское крестьянство, борьба, коллективизация, депортации, вооруженные формирования ОУН-УПА.*

In the article it has been shown that the severest form of struggle of the West-Ukrainian peasantry against the collectivization was the participation in the armed forces of OUN-UPA, which members peasants became, creating their social base. The author analyses different forms and methods of the UPA's struggle and the OUN's secret work against the collectivefarm movement: agitation, sabotage and armed actions.

Keywords: *West-Ukrainian peasantry, struggle, collectivization, armed forces of OUN-UPA.*

УДК 94(477.83/.86) : 37.014 “1918/1919”

ББК 63.3 (4 Укр) 614

Андрій Королько

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ПОКУТТЯ ПЕРІОДУ ЗУНР (1918–1919 рр.)

У статті простежено формування осередків освітнього життя українців краю періоду національно-визвольних змагань 1918–1919 рр.; розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлено взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері. У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, стверджуючи, що жителі Покуття активно включились у реформування культурно-освітньої сфери, дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР. Праця повітових шкільних рад краю була різноманітною – від організації проведення учительських з'їздів, конференцій до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю. Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнародного миру, злагоди й партнерства, культурно-освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Ключові слова: *Покуття, освіта, школа, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, повітова шкільна рада, учительський з'їзд, українсько-єврейські відносини, українсько-польські відносини.*

Ураховуючи основні національні традиції, влада ЗУНР чималу увагу приділяла становленню шкільництва. 6 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор Олександр Барвінський. Після переїзду уряду в Станиславів ним керував доктор Агенор Артимо-вич. Від 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник і педагог Антін Крушельницький [92, с.399].

Основні державні закони щодо організації освіти уряд прийняв після злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. Закон УНРади про основи шкільництва від 13 лютого 1919 р. встановив найважливіші засади освітньої політики держави, які полягали в запровадженні обов'язкового вивчення української мови у всіх навчальних закладах держави, організації достатньої кількості шкіл для національних меншин, створенні передумов для функціонування приватного шкільництва, надання педагогам статусу державних службовців, що суттєво підвищувало їх статус у суспільстві [67; 92, с.399; 95, с.114].

Незважаючи на труднощі (зруйновані війною і неопалювані навчальні заклади, нестача освітянських кадрів тощо) [14], молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону “Про мови” [38], за яким українська мова отримувала статус державної, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року було видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах [66; 88, с.79]. Протягом першого етапу існування ЗУНР було відкрито 20 українських гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій [96, с.81–82].

Метою статті є комплексне дослідження культурно-освітнього життя українців Покуття періоду Західно-Української Народної Республіки. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: простежити формування осередків освітнього життя в